

Кепеніак Надія. Рекреаційне використання державного історико-культурного заповідника “Тустань” = Recreational use of the State Historical and Cultural Reserve “Tustan”. *Journal of Education, Health and Sport*. 2015;5(9):217-226. ISSN 2391-8306. DOI [10.5281/zenodo.30533](https://doi.org/10.5281/zenodo.30533)

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.30533>

<http://ojs.ukw.edu.pl/index.php/johs/article/view/2015%3B5%289%29%3A217-226>

<https://pbn.nauka.gov.pl/works/619876>

Formerly *Journal of Health Sciences*. ISSN 1429-9623 / 2300-665X. Archives 2011–2014
<http://journal.rsw.edu.pl/index.php/JHS/issue/archive>

Deklaracja.

Specyfika i zawartość merytoryczna czasopisma nie ulega zmianie.

Zgodnie z informacją MNiSW z dnia 2 czerwca 2014 r., że w roku 2014 nie będzie przeprowadzana ocena czasopism naukowych; czasopismo o zmienionym tytule otrzymuje tyle samo punktów co na wykazie czasopism naukowych z dnia 31 grudnia 2014 r.

The journal has had 5 points in Ministry of Science and Higher Education of Poland parametric evaluation. Part B item 1089. (31.12.2014).

© The Author (s) 2015;

This article is published with open access at Licensee Open Journal Systems of Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz, Poland and Radom University in Radom, Poland

Open Access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Noncommercial License which permits any noncommercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author(s) and source are credited. This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited.

This is an open access article licensed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>) which permits unrestricted, non commercial use, distribution and reproduction in any medium, provided the work is properly cited.

The authors declare that there is no conflict of interests regarding the publication of this paper.

Received: 25.07.2015. Revised 24.08.2015. Accepted: 29.08.2015.

Рекреаційне використання державного історико-культурного заповідника “Тустань”

Recreational use of the State Historical and Cultural Reserve

“Tustan” Кепеніак Надія

Надія Кепеніак – аспірантка географічного факультету ЛНУ імені Івана Франка

Nadiia Kepeniak, Ivan Franko National University of Lviv, graduate student

Ключові слова: рекреація, НПП, Тустань, Урицькі скелі, Сколівські Бескиди.

Key words: recreation, NPP, Tustan, Uritsky rocks, Skole Beskids.

Анотація. У статті охарактеризовано одну з найважливіших історико-архітектурних пам'яток національного природного парку “Сколівські Бескиди” це – Урицькі скелі. Описано історичне значення фортеці Тустань. Подана інформація що до використання цієї території як осередку проведення фестивалю “Ту Стань!”. На даний час ця територія використовується як рекреаційний об’єкт НПП “Сколівські Бескиди”, тому ми акцентуємо увагу на його туристичну привабливість.

Abstract. The article describes one of the most important historical and architectural monuments national park “Skole Beskids” is - Uritsky rocks. We describe the historical significance of the fortress Tustan. Information submitted

that the use of this area as the center of the festival “Tu Stan”. Currently, the area is used as a recreational facility NPP “Skole Beskids” because we focus on its tourist appeal.

Вступ. Одним з найбільш відвідуваних об’єктів на території національного природного парку це Урицькі скелі, адже це природний об’єкт, що має наукову, естетичну, рекреаційну та історико-культурну цінність. Упродовж 500 років (IX – XIV ст.) в епоху Русі-України і Галицько-Волинського князівства на цьому місці існував княж-град Тустань, історія якого творилась багатьма поколіннями русичів-українців.

Урицькі скелі, на яких містилася наскельна фортеця, є рідкісним пам’ятним об’єктом, де поєднуються природа з історією, археологією і культурою. Комплекс пісковиків і прилегла до них територія служить базою геологічних, палеозоологічних, флористичних і ліхенологічних спостережень та наукових досліджень.

Тут і була створена зона короткотермінового відпочинку “Тустань”, рекреаційна місткість якої – 50 чол.

Історія досліджень. Науковий інтерес до скель в Уричі виник наприкінці XVII – на початку XIX ст. Хронологічно першою публікацією, присвяченою Тустані, є краєзнавча замітка, підписана криптопімом “Др. М-с”. Автор Др. М-с замітки “Камінь під Уричем” повідомляв в 1836р.: “В наш час, вже на початку XIX ст., були тут пошуки. Провадив їх якийсь француз. Вони були результативними”.

Зазначимо, що одним з перших дослідників Тустані, який ґрунтовно вивчав це питання, був Вагилевич І. Учасник “Руської Трійці”, вчений з

широким діапазоном знань, він один з перших почав пропагувати пам'ятки із слідами наскельної забудови (Тустань, Бубнище, Розгірче).

Вагомий внесок у дослідження наскельного міста-фортеці Тустань також внесли такі дослідники XIX століття, як А.Петрушевич, Я.Крашевський, С.Смолка, А.Кіркор, І.Шараневич, О.Чоловський. Втім, більшість із досліджень не давали комплексного пояснення причини виникнення і методів забудови, а також її призначення.

Особливо слід відзначити захоплення древнім градом І.Франка.

У довоєнний період дослідженнями Тустані займалися такі вчені, як К.Устиянович, В.Дмитрикевич, Я.Пастернак. По Першій та Другій світовій війні інтерес до наскельного міста-фортеці відновлюється у 50-60-х роках XX століття. Серед дослідників того часу можна виділити О.Ратича, П.Рапопорта, а також Р.Багрія, який досліджував пам'ятку у складі експедиції Львівського історичного музею. З знахідками, археологи виділили ранній та пізній періоди забудови Тустані. Втім, детально та комплексно дослідити історія та побут унікальної твердині вдалося Михайлу Рожкові та його експедиції, яка почалася у 70-х роках XX століття.

На даному етапі наукові дослідження Урицьких скель проводяться як з історичної так і з рекреаційної точки зору багатьма науковцями, працівниками НПП та іншими дослідниками.

Виклад основного матеріалу. На території НПП на поверхню виходять стійкі відклади верхньокрейдового і палеогенового флішу, представлені щільними, середньо-дрібнозернистими кварцовими чи кварцово-глауконітовими пісковиками стрийської світи, які добре виражені в передових частинах насувів та в ядрах антиклінальних складок. Ці виходи стійких пісковиків утворюють цікаві та привабливі геологічні утворення. Найвідомішими серед спеціалістів та туристів є скелі біля с. Урич. Це крупноблокові виходи ямненських пісковиків, які утворюють тут

кілька відокремлених виступів: Гострий Камінь – на заході, Камінь – у центрі, Жолоб – на сході. На скелях була розташована фортеця “Тустань”, залишки якої збереглися донині. За легендами, між фортецею Тустань та Гострим Каменем існував підземний хід. У народних переказах ці місця пов’язують з іменем легендарного опришка Олекси Довбуша (від цього друга народна назва – Скелі Довбуша в Уричі).

Тустань — ранньосередньовічна наскельна фортеця-град і митниця IX—XIII сторіччя, давньоруський наскельний оборонний комплекс, залишки якого розташовані в Українських Карпатах (Східних Бескидах), у Сколівському районі Львівської області, поблизу с. Урич, що на південь від міста Борислава та південний схід від міста Східниці. Пам’ятка оборонної архітектури розташована серед лісового масиву Підгородцівського лісництва.

Тустань була волосним центром та митним пунктом на важливому соляному шляху, що вів з Дрогобича до Закарпаття та до Західної Європи. Фортеця жодного разу (ні в 1240-1242, ні в 50-х роках XIII ст) не була взята монголо-татарськими ордами. Фортеця проіснувала в дереві з IX до XIII, а в другій половині XIII ст. вона була побудована в камені.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 1994 р. №687 “Про державний історико-культурний заповідник “Тустань” (Львівська область)”, площею 464 га, на базі видатної пам’ятки історії, археології й містобудування — наскельного оборонного комплексу міста-фортеці Тустань IX—XIII ст. створено державний історико-культурний заповідник “Тустань”. Функції керування цим заповідником були покладені на Львівський історичний музей. Наскельна фортеця “Тустань” є в переліку визначних пам’яток історії та культури.

У 1983 р. з метою охорони високопродуктивних корінних ялицево-букових та букових лісів цей край оголосили Сколівським лісовим заказником республіканського значення.

Згодом, згідно з Указом Президента України від 11 лютого 1999 р. № 157/99 у межах Дрогобицького, Сколівського і Турківського районів Львівської області в басейнах річок Стрий та її прирідки Опіру було утворено Національний природний парк “Сколівські Бескиди” (площа 35 594 га, з них 24 702 га. у постійному користуванні парку, 10 982 га. землі інших користувачів). Заповідник “Тустань” включено до територій, які належать НПП. Парк дає змогу зберегти ландшафти західної частини Українських Карпат із типовими для них унікальними природними комплексами, що мають важливе природоохоронне, екологічне, естетичне, освітнє та рекреаційне значення. Це резерват самобутньої незайманої природи, неповторної своїми мальовничими краєвидами.

На території Державного історико-культурного заповідника “Тустань” відкритий музей, в якому відвідувачі можуть оглянути експозицію про наскельний град-фортецю Тустань, ознайомитися з його історією, дослідженнями, археологічними знахідками тощо. Музей працює щодня, з 9:30 до 17:00 (листопад-березень) та з 10:00 до 18:00 (квітень-жовтень).

Із 2006 року на території Тустані відбувається щорічний Фестиваль української середньовічної культури з майже однойменною назвою “Ту Стань!”. Фестиваль переносить відвідувачів у Середні віки та творить атмосферу тих часів – окрім реконструкції боїв, на території скель лунає середньовічна музика, відтворюють традиції, ремесла та розваги. Музичним гуртам на “Ту Стані!” присвячують окремий день, окрім того програма фестивалю включає майстер-класи із середньовічних танців,

народних ремесел, а також змагання лицарів, альтернативні сучасним ігрові містечка. Традиційно він проводиться в серпні кожного року.

Важливим є те, що огляд всіх цікавих об'єктів Тустані є помірним в ціні. Так, повна вартість квитка складає 26 грн. В цю вартість входить право на вхід та екскурсійне обслуговування на території городища літописного міста “Тустань”, в музеї історії Тустані та в старовинній церкві св. Миколая.

Зручним є і транспортне сполучення. До Тустані можна доїхати як на залізниці так і автотрасою Київ-Чоп, або дорогою зі сторони м. Східниця.

Всі ці передумови сприяють інтенсивному використанню території Урицьких скель, тому нашим завданням є визначення ререаційного навантаження та надання рекомендацій щодо подальшого використання території.

Впродовж останніх чотирьох років (2011 – 2015 рр.) влітку в околицях скель ми проводимо польові дослідження, які побудовані на спостереженнях та охоплюють головню бездорожню рекреацію, тому під час діагностики стану природних комплексів орієнтуємося на стадії витоптування (за методикою А. Тарасова). На досліджуваній території обираємо типові точки, одні з яких зазнали значного рекреаційного впливу, а інші є малопорушеними, модельними.

Для порівняння екологічного стану обраних ділянок дослідження проводимо за такими показниками, як загальна задернованість (%), стан лісової підстилки, наявність і характеристика стежкової мережі, площа витоптаних ділянок (%). Також звертаємо увагу на засміченість території, наявність згарищ від вогнищ та на інші зміни стану досліджуваної ділянки.

На околицях Урицьких скель точка спостереження (т.с.1) була на стежці, якою туристи спускаються зі скель в Уричі вниз до каплички, тобто це є тояка зі значним рекреаційним впливом, а точка для порівняння

або іншими словами модельна точка (т.с.2) – за 7 м на північний схід від стежки вверх по схилу.

Рис. 1. Т.с. 1 – третя стадія рекреаційної дигресії

Рис. 2. Т.с. 2– рекреаційної дигресії немає

За однакових умов зростання деревних та трав'янистих рослин територія т.с. 1 перебуває в набагато гіршому стані. Наприклад, на першій

точці частка витоптаних, вибитих ділянок становить 95 %. Через наявність широкої (1,5 – 2,0 м) стежки лісова підстилка витоптана, а мінеральний шар ґрунту на цій точці оголений. Деревостан т.с. 1 і 2 представлений насадженнями з переважанням бука (формула деревостану – 7Бк2См+Кл), у підрості є черешня (*Prunus avium*). На другій точці чагарники представлені ожиною звичайною (*Rubus fruticosus*). У трав'яному покриві переважають квасениця звичайна (*Oxalis acetosella*), ожика лісова (*Luzula sylvatica*), королиця звичайна (*Leucanthemum vulgare*) та жовтець їдкий (*Ranunculus acris*). Особини одного виду тут трапляються досить часто і перебувають на третьому рівні життєвості. На першій точці пошкодження підросту та підліску становить 30 %, тут пошкоджений деревостан – поламані гілки, порізана кора. На т.с. 2 перелічених пошкоджень нема. Значні пошкодження на ділянці т.с. 1 дають підстави присвоїти їй третю стадію рекреаційної дигресії. Друга точка наразі не зазнає надмірного рекреаційного навантаження і дигресія на цій ділянці не виявляється (Т. 1).

Таблиця 1

Рекреаційне навантаження та дигресія на досліджуваних ділянках Урицьких скель

Показник	Точка спостереження	
	1	2
Загальна задернованість, %	5	90
Стан лісової підстилки	Повністю знищена	Непорушена
Наявність і характеристика стежкової мережі	Стежка чітко помітна	Немає
Площа витоптаних ділянок, %	95	10
Стадія рекреаційної дигресії, за А.Тарасовим	3	Немає

Подані результати досліджень було встановлено в 2014 році, влітку 2015 р. ми виявили практично незмінний стан досліджуваних ділянок.

Висновки. Туристично привабливі фактори державного історико-культурного заповідника “Тустань” сприяють значному інтересу до даної території НПП “Сколівські Бескиди”. Так, щорічно Урицькі скелі відвідує більше 3 тис. осіб. Як показали результати польових досліджень, на даний час є ділянки, які вже зазнають третьої стадії рекреаційної дигресії. Тому, для того щоб попередити негативні зміни стану цих ділянок ми рекомендуємо деякі заходи для оптимізації рекреаційного використання територій НПП. Перш за все, варто облаштовувати місця відпочинку, створювати оглядові майданчики в місцях найбільшого скупчення людей та підводити дерев’яні доріжки до цікавих об’єктів. Це, водночас сприятиме і комфортному перебуванню людей на території. Також варто збільшити випуск буклетів, картографічної продукції, які висвітлюють туристичні можливості, культуру, історію та інформацію про НПП, а також встановити інформаційні щити, що сприятиме розпорошенню потоку рекреантів і популяризації тих місць на території НПП, які досі є маловідомими для відпочивальників.

References

1. Генсирук С.А. Рекреационное использование лесов / С.А. Генсирук, М.С. Нижник, Р.Р. Возняк. – Киев: Урожай, 1987. – 248 с.
2. Крамарець В.О., Дубина Я.І., Коханець М.І., Приндак В.П. Національний природний парк “Сколівські Бескиди”. Об’єкти неживої природи. – Сколе, 2005. – 36с.;
3. Рожко М. Ф., Крамарець В.О. Стежками легендарної Тустані. – Львів, 2004 . – 48с.;

4. Тарасов А.И. Экономика рекреационного лесопользования / А.И. Тарасов. – М. : Наука, 1980. – 160 с.
5. Тустань – Наскельна твердиня. – Київ: Головне підприємство республіканського виробничого об'єднання “Поліграфкнига”, 1995.;
6. Національний природний парк “Сколівські Бескиди” [Електронний ресурс]. – НПП “Сколівські Бескиди. – 2008 - 2015. – Режим доступу : <http://skole.org.ua/>